e*forum

Napsal T. G. Masaryk

(E*forum, 31. 10. 2018)

Cyklus přednášek **Jak pracovat?** *vycházel původně (podle zápisů jednoho z posluchačů) v prvních dvou ročnících slovenského měsíčníku* Hlas *od října 1898 do srpna 1899; v prosinci 1924 byl přetištěn v* Masarykově sborníku *(1, 1924/25, č. 3, s. 256–293). První samostatné knižní vydání, které Masaryk již autorizoval, připravil V. K. Škrach (Praha, Čin 1926). Následující pasáže vybíráme aktuálně z těchto úvah a napomenutí TGM – které jsou součástí 24. svazku* Spisů *(Hilsneriáda. Texty z let 1898–1900; v tisku), jež řídí redakční rada vedená Jiřím Brabcem a vydávají Ústav T. G. Masaryka, o. p. s., a Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.*

lm

T. G. Masaryk: Jak pracovat?

Teorie a praxe. Motivy práce

[…] Pojem teorie se zaměňuje s blouzněním. Kdežto ve skutečnosti jde o přesné, vědecké myšlení. A na druhé straně: je skutečně všecko praktické, co domnělí praktikové prohlašují za praxi? Pak by se nikdy nestal bankovní krach. Mnozí praktikové jsou nadmíru nepraktičtí. Zajisté nebudeme odsuzovat teorie, když nepřináší užitku hned. My nemyslíme pro okamžik. Vůbec by myšlení nebylo možné, kdybychom nemyslili pro budoucnost. […] Na druhé straně heslo „život“, jak se hlásá, je příliš neurčité. Je myšlení mimo život? Jestliže člověk musí myslit a myslí, je to projev životní. Nanejvýše se může žádat jistá harmonie.

[…] Dělejme tedy rozdíl mezi viditelnou a neviditelnou prací. Ne všecko, co se vidí, je pravé a skutečné. To znamená neupadat v materialismus a mechanismus. Konečně nebudu odpírat tomu, že je dnes jistá rozplizlost v práci vědecké, jisté oslabení energie vůle. Mnozí přičítají to všecko přílišnosti práce intelektuální: přetížení rozumu. Já mám pochybnost, že by všecka ta neurčitost světa měla kořen v přílišné teorii, spíše ve špatné teorii, ve špatné metodě. Jestliže diletanté chtějí nemyslit, aby se vůle neoslabila, já myslím, že slabost ta pochází nikoliv z myšlení přílišného, nýbrž z nemravného života. […]

Jaký je charakter vědecké práce?

Především přesnost je charakteristická. Tento pojem přesnosti dostáváme teprve

z práce samé. Člověk, který nepracuje vědecky, nemá de facto ponětí, co je přesnost práce, jako slepý o barvách. Obyčejně proti vědě mluví právě ti, kdo jí nejméně rozumějí.

Co je to tedy ta exaktnost, to lze opsat jen per analogiam. Je to ta bezpečnost – chceme-li to srovnat –, jakou dříve a dosud hledali lidé v daném slovu. Přísaha, to bylo zárukou jistoty. Práce vědecká je nepřetržitá přísaha, je ustavičné hledání a konstatování pravdy; mít vědomí této pravdy a mít schopnost tuto pravdu dokázat jako pravdu, to je ta přesnost. […] Vědecky pracovat znamená být pozorným. Dej pozor! Jiného logického pravidla není. Celý experiment není než dávat pozor. A to není jen intelektuální vlastnost, nýbrž i mravní: konstatovat pravdu, neklamat ve vědě sebe ani jiných.

[…] To dodržování času je již veliká věc, nejen intelektuální, ale i mravní. To znamená dostát slovu. Pozorujme jen, jak si u nás v „maličkostech" nevážíme této přesnosti. Náš řemeslník desetkrát slíbí a nesplní. To není „maličkost". To je charakter celého národa, charakter celých tříd. To je nepřesnost mravní i rozumová. Nebo moderní fabriky, moderní průmysl, jak vychovává společnost! Moderní obchod, to je docela něco jiného než starý. Mezi anglickým kupcem a ruským je rozdíl jako mezi dnem a nocí. Zde samá lež, samé hádání – u anglického kupce přesnost; tolik to stojí, a dost. […]

Třetí znak vědecké práce je, že je eo ipso drobná a jen drobná práce! […]

Co je vzdělání všeobecné?

[…] Není sumou vědomostí, sice by konverzační slovník byl nejlepším prostředkem vzdělávacím. Lidé s takovým encyklopedickým vzděláním nám neimponují. Všeobecné vzdělání není sumou vědomostí, protože vědění je organismus, něco živého. To jsme my, kteří myslíme, pracujeme, a všeobecné vzdělání – to je ten celý člověk, popřípadě celá daná společnost. Proto jde o vědění organizované, spojené jedno s druhým. Dále všeobecné vědění je něco vyššího než jednotlivá věda, proto všeobecné vzdělání není učeností, přeučeností. Ta je obyčejně údělem specializace, méně všeobecného vzdělání. Ne o účelnost běží, ale o živé, organické vědění, přirozenou vševědoucnost.

Každý všeobecný vzdělanec má vedle toho být odborníkem; tím nabývá přesnosti. Jen tou měrou, kterou je zároveň specialistou, vyhýbá se diletantismu, který bývá údělem všeobecného vzdělání. Proti diletantismu je jediným lékem specializace. My všichni do jisté míry jsme diletanty, pomáháme si v rozličných oborech populárními spisy, ale nesmíme se klamat, že pokud není správné metody při tomto všeobecném vzdělání, jistá nedovzdělanost, polovičatost snadno se stává údělem každého, kdo o toto všeobecné vzdělání usiluje. Právě dnes je veliké nebezpečí státi se polovzdělancem. Diletant je člověkem jen předmluvy, jen titulního listu, to je ta povrchnost. Diletantismus je rakovina nejen rozumová, ale i mravní; má špatný vliv na charakter. Vzdělání, jak z nás dělá člověka, může z nás udělat i nečlověka. Je vzdělání dobré i zlé.

Vzdělání se často stává požitkářstvím a užívá se ho často jako stimulans, jako černé kávy. Lék proti tomu: pochopit, co je to přesnost práce, co je to práce v malém. […]

Jak číst?

Předně: číst tak pozorně, že vystihneme všecky myšlenky spisovatelovy.

Za druhé: při pozorné četbě musíme vystihnout jeho metodu. Ten způsob práce mozku, ducha spisovatelova, jak k tomu přichází, i když to nepovídá.

Za třetí: kdo dobře čte, čte mnoho mezi řádky. Kdo nedovede číst mezi řádky, vůbec nepochopí knihy. Ze čtení poznáváme člověka. Někdo se v knize schválně ukazuje jako člověk, pak to není nesnadné; ale i když studujeme Newtona, poznáváme člověka. To je právě čtení, pak je nám kniha živá, a my sami čteme živě.

Podrobnější rady byly by: dělat si výtahy. Překládejme každý nějakého autora, snažíce se, abychom vystihli originál. Překládal Goethe, Tolstoj; tu se nutíme k takovému pronikavému čtení. Prospěšné je dále dělat si ke knize index. Snažit se vystihnout všecky hlavní punkty. Takovéto čtení je hygiena mozku – mozkocvik. Dobře je každý rok aspoň jednou, třeba jen malé pojednání, tak pozorně pročíst.

Nebo dále: je prospěšnější značit si v knize, či neznačit? Možná že jedno i druhé v něčem prospívá. Myslím, že značit v knize má mnohé výhody, věci důležité barevnou tužkou, věci méně důležité obyčejnou tužkou. Já neměl nikdy čisté knihy. Za léta se mi vyvinula celá abeceda zvláštních značek. […]

O knihách

[…] Kniha je člověk, je více, je duší člověka; jistě kniha dobrá. Na takovou dobrou knihu můžeme pohlížet jako na dopis člověka moudrého, milý, snad obšírný, ale poučný; ovšem dopis tomu, kdo dovede číst. Kniha je nejlepším přítelem. Jsme knihami spojeni s duchy všech národů a dob. V knihovně dobře vybrané jsme jako ve věčnosti; ztrácí se historie, máme tu nejstarší a nejnovější myšlenky jednu vedle druhé, postihujeme, že člověk je nejen bytostí historickou. Každý vzdělanec má mít svou zvláštní knihovnu, svou docela osobní. Pověz mi, co čteš, a já ti povím, kdo jsi. Máme mít knihy, nejen jako prostředky při práci, ale máme každý mít autory milé, své; zde si můžeme vybírat společnost lépe než ve světě, a aspoň jednoho autora měj každý svého a toho čti často a často. Autor, který se dá přečíst jednou navždy, není ten pravý. […]

Samota

Chtěl bych povědět slovo pro samotářství a pro samotu. Člověk, když chce myslit, musí vyhledávat samotu, být samotářem. A snad právě ve městě máme lepší příležitost myslit než na venkově. Ve městě může člověk žít jako na poušti.

O sebevzdělání

[…] Rozumí se samo sebou: vzdělání všeobecné, vzdělání, po kterém každý myslící člověk prahne, musí být světové. Ale to neznamená těkat po světě, politický národní kosmopolitismus, nýbrž pochopit svět z našeho českého hlediska. Goethe pravil: „Svět, ať je sebevětší a obsáhlejší, není koneckonců nic jiného než rozšíření naší bytosti a nepodává nám více, než podává naše bytost.“ To je pravda a platí to také pro nás, a právě pro nás. My světovosti nedosáhneme cizí pomocí, nýbrž musíme si jí dobýt prací vlastní; právě ze svých poměrů musíme udělat poměry světové. Český národ se musí stát světovým, česká otázka musí být světovou, a to se stane jen naší vlastní prací. […] Malý národ nemůže se měřit s velkým, ale právě proto musíme o to usilovat, aby naše vzdělání všeobecné, čím světovější, bylo zároveň tím národnější, tj. pochopením pravého ducha českého a naší historie. Tedy zkrátka pracovat k tomu, abychom dosáhli vzdělání skutečně národního. […]

My velice často působíme právě tím, čím působit nechceme, a je jisté, že při nejlepším vypuntíčkování svého plánu na jiné lidi působíme ne tím, co jsme vyspekulovali, nýbrž celým svým charakterem, celým svým životem, a snad tím životem víc. Každý z nás působí svým životem víc než svou filozofií. Ale tím nutnější je dbát o tento program, aby ten náš charakter, to naše úsilí byly určitě soustředěny. […] Ale nestačí žít pořád v té mlze, nýbrž těm tužbám my musíme propůjčit slovo a program. Naše životní práce záleží v tom, že jednak pořád takto usilujeme snažně vpřed, bažíme a dychtíme, a na druhé straně přitom zase ta perná práce, to vypracování toho životního programu. Jedno druhého nevylučuje a jsme vždy zabezpečeni, máme-li takový určitý program.

Vzdělání sociální a politické

[…] Je-li tedy politika vědou a praxí přesnou, který je hlavní problém politický pro myšlení teoretické? K tomu je odpověď jedna a jen jedna: je jediný problém politický, sociální, historický, totiž ten, pochopit poměr individua ke společnosti, jinými slovy: problém individualismu a kolektivismu, vyložit, čím se individuum stává bytostí společenskou; to pro praxi znamená, jak se individuum k celku společenskému má chovat, jak vsahovat v pravomoc, v obor činnosti jiných individuí? […] Vyanalyzovat, co je v individuu společenského, to je proto těžké, že naše vědomí je čistě individuální, že my ve svém vědomí nemáme nic kolektivistického. Odtud tedy stálý spor individualismu a kolektivismu. Tu neběží toliko o hospodářský individualismus – kolektivismus, nýbrž o noetický, metafyzický problém: čím je individuum zároveň společenskou bytostí, které jsou povinnosti individuální a které sociální?

[…] Po stránce logické je otázka: do které míry mám pravdu já a všecko to, čemu mě učí logika (podstatně individuální), a pokud má pravdu kolektivum? V praxi samé se řeší tato otázka tím, že se uznává princip majoritní, pravda všech se nedá určit, a proto se to určuje přibližně majoritou poslanců.

To není jen v parlamentě, nýbrž víceméně všichni se podřizujeme většině: většina to

řekla. Co je minorita, co je individuum? Je třeba vytknout pravidla, podle kterých se pravda určuje. Pravda není závislá na majoritě, je výsledkem práce individuální; proto pořád se určují práva, tj. pravda minority, proto dnešní problém pro parlament je: učinit takový řád volební, který by zaručoval mínění celku. Otázka je, jak zaručit politickou, a nejen politickou, nýbrž v každé práci odbornou znalost. Pokročilejší politikové se neklamou, že v politice princip majoritní je docela něco přechodného, je to první pokus přivést k platnosti mínění celku. […]

Po stránce etické stejně je otázka, jak pravda závisí na mase. Je pravda to, co majorita odhlasuje, či to, co mi individuální svědomí káže? Odtud rozpory individua proti mase; anarchismus proti socialismu.

Rozumí se tedy, že zde pro člověka myslícího nastává úkol dobře psychologicky analyzovat tento poměr individua a celku. Individualismus je po mém soudu mnohem oprávněnější než kolektivismus, který by úplně ničil vědomí a svědomí individua; s tímto nazíráním v praxi souvisí ještě zbytek starého nazírání na politické vůdce, že by tito vůdcové měli nějaké vědomosti nad jiné lidi vzácnější. Je to zvláštní politický okultismus, žrectví, augurství, jako by poslanec, když je zvolen, najednou více věděl než předtím; je to nazírání, jako by znalost politická byla něco ne lidského, ale nadlidského. […] Postavení vůdčí dá se i při demokratickém smýšlení uznat, ale nesmíme v něm vidět nic nadpřirozeného. Při takovém nazírání se bude vůdce kritizovat, a tím celek získá. […] Tedy problém, jak si nadšení zachovat při zdravém a jasném rozumu. Havlíček je člověk nadmíru nadšený, hotový obětovat vše, a přitom ustavičně naléhá na kritiku a jasnost myšlení a zejména dovozuje, že bez jasnosti ani nemůže být náležitého nadšení; bez jasnosti to bude vášeň slepá, fanatismus. Neruda praví: ne slepá, ale uvědomělá láska je pravá. […] Bez nadšení ani kritika by nebyla možná. Starší páni jsou v majoritě, a majorita má všecky prostředky stíhat mladší generaci. To, co platí o nadšení starých, platí též o nadšení mladých. Nemáme jiného měřítka než logiku a opět logiku. Kde není kritizování, zavládá autoritářství, a to je hrob všeho myšlení ve vědě i v politice. […]

Úkolem každého vzdělance je, aby lid vzdělával a vzdělával také sebe sám. Styk každého jednotlivce s masou je dobrý. Nevím, jak se lidé mohou postavit před své voličstvo a udělovat mu rady a nechtít se zároveň od něho mnohému naučit! Ale to je právě umění naučit se od masy něčemu. Kdyby se ovšem odborník chtěl učit teprve od lidu v odbornictví, to by byl ztracen; musí dovést říci: tomu nerozumíš.

[…] Co se taktiky týče, nemůže být otázka pro nás, zda radikálně či méně radikálně, nýbrž otázka je předně: je-li to správné, či ne, a pak teprve, jak stát podle přesvědčení a temperamentu na této své pravdě. Nedat svého přesvědčení potlačit spolkem, stranou, ničím. Opírat se tomu ustavičnému kompromisování, které vidíme všude a všude v Čechách. My dnes jsme zase tam, že mezi nejkrajnějšími směry není žádného rozdílu. […]

O kompromisu

[…] Každý kompromis je zlý. Kritická otázka při kompromisování je, jde-li o zásadu, či o věc indiferentní. Je-li zásada v nebezpečí, je kompromis mravně nepřípustný. A ze zkušenosti víme, že takových příležitostí, kde by šlo jen o věc indiferentní, je málo. Kompromis nejčastěji proto znamená slevení ze zásad, a vzniká tak ten etický a politický diletantismus, který vidíme u nás. Voličstvo u nás stejně odhlasuje rezoluci radikální jako snad za hodinu konzervativní; mase voličstva se nedivím; člověk z venkova tomu nerozumí, nemá na těch věcech žádné účasti, vždyť dvakrát v životě uslyšel politickou řeč, ale právě inteligence to dělá; je to otázka velmi úzkého kruhu inteligence.

Tu nezbývá, má-li se stát obnova, než počít tím, že si osvojíme každý náležitě politické vzdělání a že budeme mít víc odhodlání stát v pravdě, nebát se toho, říci mínění své, než se to dnes děje. Nepochlebovat národu a neříkat: národ chce to a to. Prostě poctivost žádá, abychom poměr individua a celku určovali jinak, než se to děje.

www.ipsl.cz